

Γνήσιος διδάσκαλος μέ βαθύτατη παιδαγωγική επίδρασι είναι ὁ ἔργῳ καὶ λόγῳ διδάσκων καὶ ἀποδεικνύων τὴν ἀλήθεια τῶν ὑπ' αὐτοῦ διδασκομένων. Αὐτόν μεγαλύνει ὁ Κύριος εἰπών: «Ὅς δ' ἂν ποιήσῃ καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν» (Ματθ. 5, 19).

Ὡς ἐκ τούτου γνήσιοι καὶ παντοτεινοὶ διδάσκαλοι τῆς Οἰκουμένης εἶναι οἱ Ἅγιοι. Αὐτοὶ εἶναι οἱ αὐθεντικοὶ Θεολόγοι, πού θεολογοῦν ἐν τῇ μεθέξει τοῦ Θείου. Τὰ ἔργα τους – δημιουργήματα θείας ἐμπνοῆς – φέρουν τὴν σφραγίδα τῆς ἀθανασίας.

Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος εἶναι ὁ ποιήσας καὶ διδάξας καὶ μαρτυρήσας ὑπὲρ τῆς Ἀληθείας ἔργῳ καὶ λόγῳ, διὰ πράξεως καὶ θεωρίας, δι' ἀναιμάκτου μαρτυρίου. Οὕτως ἀνεδείχθη μέγας καὶ κορυφαῖος Θεολόγος τοῦ αἰῶνός μας, ὁμότροπος καὶ ὁμότιμος τῶν μεγάλων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων.

Διεκρίθη ὡς Καθηγητῆς Θεολόγος εἰς τὴν Ριζάρειον Ἐκκλησιαστικὴν Σχολὴν καὶ καθ' ὅλον τὸν βίον του, ὑπερβάς δέ ἐν Χριστῷ τὸν θάνατος θά διατελῆ διδάσκων ἐς αἰεὶ τὴν ἀνθρωπότητα καὶ πραγματοποιῶν ὅ,τι ἐκ παιδικῆς ἡλικίας ἐπιποθοῦσε καὶ ψαλμικῶς ἔλεγε: «Διδάξω ἀνόμους τὰς ὁδοὺς Σου καὶ ἀσεβεῖς ἐπὶ Σέ ἐπιστρέψουσι» (Ψαλμ. 50, 16).

Ἐραστής τοῦ κάλλους τῆς σοφίας γενόμενος ἐκ νεότητός του ἐξεζήτησε καὶ ἔλαβε αὐτήν. Κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν αὐτοῦ μόνος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολι καὶ ἐργαζόμενος εἰς κατάστημα συγγενοῦς του ἐμελέτα τίς νύκτες καὶ ἀπεθησαύριζε τὰ ἀποστάγματα τῆς θείας καὶ ἀνθρωπίνης σοφίας. Ἐξ αὐτῶν δέ ἀντέγραφε εἰς τὰ περιτυλίγματα τῶν ἀγοραζομένων εἰδῶν ῥήσεις τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τῶν Πατέρων καὶ Ἑλλήνων φιλοσόφων πρὸς ὠφέλειαν τοῦ πλησίον. Ὡς Διευθυντῆς τῆς Ριζαρείου Σχολῆς ἐξέδωκε τὰ θησαυρίσματα αὐτά, ἀφοῦ τὰ κατέταξε εἰς κεφάλαια – θέματα, εἰς δύο τόμους τὸ 1895 καὶ 1896 ἀντιστοίχως ὑπὸ τὸν τίτλο: «**Ἱερῶν καὶ Φιλοσοφικῶν Λογίων Θεσαύρισμα**». Χαρακτηριστικῶς γράφει εἰς τὸν πρόλογο τοῦ Α' τόμου: «Τὸ ἀνά χεῖρας ἔργον εἶναι προϊόν μακρᾶς καὶ συντόνου ἐργασίας καὶ ὀφείλεται εἰς πόθον διακαῆ προῶρος ἀναπτυχθέντα, πρὸς μετάδοσιν ὠφελίμων γνώσεων, διότι πρόσηβος ἤδη τὸ τοῦ διδασκάλου τῆς κοινωνίας ἐξήλωσα ἔργον καὶ πρὸς αὐτὸ μετὰ προθυμίας ἐπεδόθην».

Κατὰ τὴν νεανικὴν τῆς ἡλικίας διετέλεσε δημοδιδάσκαλος ἐπὶ δέκα ἔτη εἰς τὸ χωρίο Λιθί τῆς Χίου διδάξας ὁμολογουμένως τοὺς πάντας ἔργῳ καὶ λόγῳ, ἕως ὅτου εἰς ἡλικίαν τριάντα ἐτῶν ὑπὸ θείου ἔρωτος περούμενος καὶ ὑπὸ τὴν καθοδήγησι τοῦ ἐναρέτου καὶ αὐστηροῦ Γέροντος Παχωμίου, Ἡγουμένου τῆς Σκήτης τῶν Ἁγίων Πατέρων, ἠσπᾶσθη τὴν ζωὴν τῆς ἐν Χριστῷ Φιλοσοφίας καὶ ἐκάρῃ Μοναχός τὴν 7η Νοεμβρίου 1876 εἰς τὴν Νέαν Μονὴν Χίου μετονομασθεὶς Λάζαρος.

Ὡς Ἱεροδιάκονος καὶ φοιτητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἐκδίδει τὸ 1885 τὸ πρωτόλειο πόνημά του ὑπὸ τὸν τίτλο: «**Δέκα Λόγοι Ἐκκλησιαστικοὶ διὰ τὴν Μεγάλην Τεσσαρακοστήν**». Ἐκτοτε καὶ ἕως τέλους τοῦ ἐπιγείου βίου του δέν ἔπαυσε νὰ διδάσκη προφορικῶς καὶ γραπτῶς, δέν ἔπαυσε νὰ συγγράφῃ καὶ νὰ πλουτίζῃ τὴν πτωχὴν, θεολογικὴν γραμματεῖαν τῆς ἐποχῆς του μέ τὰ περισπούδαστα συγγράμματά του. Τὸ πολύτομο καὶ πολυσήμαντο θεολογικὸν ἔργο τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου συγκροτεῖ ἓνα πλῆρες καὶ ἄρτιο θεολογικὸν οἰκοδόμημα καὶ συνιστᾷ μία σπουδὴν ἐπὶ τὴν Ὁρθόδοξον Θεολογίαν. Ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς παρουσίας μελέτης εἶναι δυνατὴ μόνον μία σύντομη ἀναφορά εἰς ὠρισμένα, βασικά κεφάλαια τῆς Θεολογίας Του:

α) Ἀντὶ τοῦ δυῖσμοῦ τοῦ ἀρνούμενου, ὅτι ὁ Θεὸς ἔρχεται εἰς σχέσι πρὸς τὸν κόσμον, πού ἄγει εἰς τὸν ὕλισμόν, ὁ Ἅγιος ἔργῳ καὶ λόγῳ διδάσκει τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ, μορφὴν τῆς ὁποίας ἀποτελοῦν τὰ θαύματα. Ἐξ ἀφορμῆς ἐρωτήσεως, πού τοῦ ὑπεβλήθη εἰς Ἀλεξάνδρεια, ἐάν μετὰ πεποιθήσεως πιστεύει εἰς τὰ θαύματα, συνέταξε μελέτη «**Περὶ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ**», τὴν ὁποίαν ἐξέδωκεν ἐπηυξημένη ὡς Ἱεροκλήρυξ Εὐβοίας τὸ 1892, τὴν ἀφίερωσε «τοῖς Χαλκιδεῦσι καὶ Κυμαίοις» καὶ τὴν προσέφερε δωρεάν. Εἰς τὸ πρῶτον μέρος ἀποδεικνύει διαλεκτικῶς, ὅτι «τὰ θαύματα δέν εἶναι λογικῶς ἀδύνατα, οὐδέ ἀρνεῖται αὐτὰ ὁ ὀρθὸς λόγος, ὅτι οἱ φυσικοὶ νόμοι δέν ἔχουσι τὴν ἀξίωσιν νὰ ὦσι μόνον, οὔτε ἀπειλεῖται αὐτοῖς ἀνατροπὴ διὰ τῆς ἐμφανίσεως καὶ ἐτέρων νόμων ὑπερφυσικῶν, ἐπίσης συντελούντων εἰς τὴν συντήρησιν, ἀνάπτυξιν καὶ προαγωγὴν τῆς Δημιουργίας, καὶ τελευταῖον ὅτι τὰ θαύματα εἶναι συνέπεια τῆς ἀγάπης τοῦ Δημιουργοῦ πρὸς τὸ ἴδιον δημιούργημα, ὅπερ δέν ἐγκατέλιπεν, ἀλλ' ὀδηγεῖ εἰς ἓν σκόπιμον καὶ λελογισμένον τέλος»¹. Εἰς τὸ δεύτερον μέρος, πού ἀποτελεῖ διαλεκτικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πρώτου, γράφει, ὅτι ὁ κύριος λόγος τῆς ἀρνήσεως τῆς θείας Ἀποκαλύψεως εἶναι ἡ ἄγνοια τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ ὑποστηρίζει ἡ ἐννοια Αὐτοῦ, ὡς Ἀπολύτου

Προσώπου, ή οποία έπιτρέπει νά εξετάσωμε τίς σχέσεις Αυτοῦ πρός τόν κόσμο. Στήν συνέχεια ἀναπτύσσει τούς τρόπους, διά τῶν ὁποίων ἀποκαλύπτεται ὁ Θεός στόν κόσμο, ἐμμέσως διά τῶν δημιουργημάτων Του καί ἀμέσως στόν ἄνθρωπο διά τοῦ θαύματος καί τῆς θεοπνευστίας. Εἰς δέ τό τρίτο ἀναφέρεται εἰς τό ἱστορικό γεγονός τῆς ἐν τῷ κόσμῳ Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ προσάγων ἱστορικές περί αὐτοῦ μαρτυρίες ἐκ τῆς Παλαιᾶς καί Καινῆς Διαθήκης. Ἄλλ' ὡς γράφει στόν ἐπίλογο, τό «τρανώτατον καί μέγιστον παράδειγμα καί ἀδιαφιλονίκητον μαρτύριον τῆς ἐν τῷ κόσμῳ Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ καί τοῦ ὑψηλοῦ τοῦ ἀνθρώπου προορισμοῦ, δι' οὗ ὁ ἄνθρωπος ἀνυψώθη εἰς τήν ὑψίστην βαθμίδα τῆς εὐγενείας καί περιωπῆς τῶν ἐν γένει δημιουργημάτων καί ἠξιώθη τῆς τιμῆς νά νοῆ καί γινώσκη τόν Θεόν, εἶναι ἡ ἐν τῷ κόσμῳ παρουσία τοῦ Κυρίου καί Θεοῦ καί Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀπό καταβολῆς κόσμου προκηρυχθέντος διά τῶν προφητῶν καί ἐν τῷ πληρώματι τοῦ χρόνου ἐμφανισθέντος ἐπί τῆς γῆς καί τοῖς ἀνθρώποις συναλισθέντος καί πάλιν ἐν δόξῃ ἀναληφθέντος, ὅπου ἦν τό πρότερον»².

β) Ἐγνώρισε τόν Ἰησοῦ Χριστό μέ τήν ὀρθόδοξη γνωσιολογική ἔννοια. Αἰσθάνθηκε ἐνδομύχως τήν Θεότητά Του καί ἐθεολόγησε **«Περί τοῦ Θείου Χαρακτήρος καί τοῦ Ἔργου τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καί ὅτι ἐν Αὐτῷ ἡ Αἰώνιος Ζωή»**. Ὑπῆρξε μύστης Χριστοῦ. Τόν ἐλάτρευσε μέ τόν θεῖον ἔρωτα τῆς κεκαθαρμένης καρδίας του, μέ τήν ταπείνωσι καί τήν ὀλοκληρωτική προσφορά τοῦ ἑαυτοῦ του. Πρός κραταίωσι τῆς εἰς Αὐτόν πίστεως καί «πρός ἐνίσχυσιν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος τῶν μαθητῶν τῆς Σχολῆς καί τῶν χριστιανῶν ἐν γένει»³ ἐξέδωκε τό 1900 τήν **«Χριστολογία»** του, «πρωτότυπον κατά τήν μορφήν καί περισπούδαστον βιβλίον»⁴ κατά τόν καθηγητή Παν. Μπρατσιώτη. Συνίσταται ἐκ τριῶν μερῶν: Α. Περί τοῦ θείου χαρακτήρος καί τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Β. Περί τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ κατά τάς Ἁγίας Γραφάς. Γ. Περί τῆς πληρώσεως τῶν προφητειῶν καθόλου. Εἰς κεφάλαιο τῆς **«Χριστολογίας»** του καί εἰς αὐτοτελῆ Μελέτη του πραγματεύεται **«Περί τοῦ ἀποκαλυφθέντος Θεοῦ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ὑπό τό ὄνομα Ἰεχωβά, ὅτι Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ Πατρός. Ὃς ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν γενόμενος Ἄνθρωπος εἰργάσατο τήν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους»**.

Συνέταξε ἐπίσης «μοναδικόν ἐν τῇ ἡμετέρα γλώσσῃ σύγγραμμα»⁵ (Παν. Μπρατσιώτης) τήν **«Εὐαγγελική Ἱστορία δι' ἀρμονίας τῶν κειμένων τῶν ἱερῶν Εὐαγγελιστῶν Ματθαίου, Μάρκου, Λουκᾶ καί Ἰωάννου»** καί τήν ἐξέδωκε μέ ἔγκρισι τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Ὡς γράφει, «ἡ Εὐαγγελική ἱστορία περιέχει ἅπασαν τήν ὕλην τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων μέχρι κεραίας χρονολογικῶς κατεστρωμένην. Ἡ χρονολογική αὐτή κατάταξις τῆς ἱστορικῆς ὕλης τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων εἶναι ἀναγκαία διά τήν ἱστορίαν τοῦ βίου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· διότι διά ταύτης τῆς κατατάξεως καταρτίζεται ἐνιαία Εὐαγγελική Ἱστορία, ἐν ἣ ἱστοροῦνται διά χρονολογικῆς σειρᾶς πάνθ' ὅσα ἀναφέρονται ἐν τοῖς κειμένοις τῶν τεσσάρων ἱερῶν Εὐαγγελιστῶν περί τε τῆς διδασκαλίας καί τῶν ἔργων τοῦ Σωτήρος...» (οἰκονομία τῆς Εὐαγγελικῆς Ἱστορίας)⁶. Τήν ἐξέδωκε μέ ἔγκρισι τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τό 1903.

γ) Ἐν τῇ γνώσει τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀπεκαλύφθη ἡ αἰώνιος Ζωή, ὡς ὠρίσθη ὑπό τοῦ Κυρίου εἰς τήν ἀρχιερατική Αὐτοῦ προσευχή: «Αὕτη δέ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωή, ἵνα γινώσκωσί σε τόν μόνον ἀληθινόν Θεόν καί ὄν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν, (Ἰωάν. 17, 3). Ἡ γνώσι τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ προϋποθέτει τήν γνώσι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς δέ γνώσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ προηγῆται ἡ πίστι εἰς Αὐτόν· «ἡ πίστις δαδουχεῖ τούς πιστούς πρός ἐπίγνωσιν». Κατά τούς θεῖους Αὐτοῦ λόγους «οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τόν Υἱόν εἰ μή ὁ Πατήρ, οὐδέ τόν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μή ὁ Υἱός καί ᾧ ἐάν βούληται ὁ Υἱός ἀποκαλύψαι» (Ματθ. 11, 27).

Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος εἰσελθὼν ἤδη εἰς τήν σφαῖρα τῆς αἰωνιότητος ἔργῳ καί λόγῳ διδάσκει, ὅτι ἡ ψυχή τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀθάνατος καί ζῆ ἀληθῶς ἐν Θεῷ. Εἰς τό σύγγραμμά του **«Μελέτη περί τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καί περί τῶν ἱερῶν μνημοσύνων»**, πού ἐξέδωκε τό 1901, οὕτως ἀρχίζει τήν «Προθεωρία περί ἀθανασίας ψυχῆς»: «Εγώ εἰμι ὁ Θεός Ἀβραάμ καί ὁ Θεός Ἰσαάκ καί ὁ Θεός Ἰακώβ· οὐκ ἐστιν ὁ Θεός Θεός νεκρῶν, ἀλλά ζώντων», (Ματθ. κβ', 32).

Ἡ ἀλήθεια αὕτη ἡ ὑπό τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἡμῖν ἀποκαλυπτομένη εἶναι τό πρῶτον δόγμα, τό ὁποῖον ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νά πιστεύῃ, «Ὅπως γνωρίση ἑαυτόν τίς ἐστι, τίς ὁ σκοπός καί το τέλος τῆς ἐν τῷ κόσμῳ παρουσίας αὐτοῦ καί πού προώρισται νά πορευθῆ»⁷.

Φιλοσοφεῖ διαλεκτικῶς καί ὑπό τό φῶς τῆς Ἀποκαλύψεως καί προσάγει εἴκοσι ἀποδείξεις τῆς

ἀθανασίας τῆς ψυχῆς.

Εἰς τό Β΄ μέρος συντάσσει «**Μελέτη περί τῶν ἱερῶν Μνημοσύνων**» ἀφ' ἑνός μὲν πρὸς διδασκαλία τῶν ἐκ προτεσταντικῶν ἐπιδράσεων «μὴ ὀρθῶς φρονούντων περί τῶν ἱερῶν μνημοσύνων καὶ τὴν σπουδαιότητα αὐτῶν ἀθετούντων» καὶ προφύλαξι τῶν πιστῶν ἀπὸ πάσης ἀποπλανήσεως ἐνεργουμένης διὰ τῆς κενῆς ἀπάτης, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς ὑποστήριξι τῆς ἱερᾶς Ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως. Ἀντὶ τῆς προτεσταντικῆς ἀπορρίψεως τῶν μνημοσύνων καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς καινοτομίας τοῦ καθαρτηρίου πυρός, εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησία σώζεται ἀνόθευτος ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων ἢ ἀρχαιοτάτη παράδοσι τῆς τελέσεως εὐχῶν καὶ μνημοσύνων πρὸς ὠφέλεια τῶν ψυχῶν. Πρὸς ἀπόδειξι τούτου παραθέτει πλῆθος μαρτυριῶν ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τῆς Πατερικῆς θεολογίας, τῶν Λειτουργικῶν κειμένων, Συνοδικῶν διατάξεων, δογματικῶν ὁμολογιῶν καὶ σχετικῶν μελετῶν. Ὀρθῶς ἐκρίθη «ὡς πρὸς μὲν τό πρῶτον μέρος θαυμασία μελέτη περί ψυχῆς, ὡς πρὸς δὲ τό δεύτερον ἢ πληρεστέρα περί ἱερῶν μνημοσύνων μελέτη, ἐξ ὧν ἔχουν συγγραφή μέχρι τοῦδε, ὡς περιέχουσα πᾶν ὅ,τι περί αὐτῶν ἐλέχθη καὶ ἐπιστεύθη πανταχοῦ, πάντοτε καὶ ὑπὸ πάντων»⁸. Ἐκ πάντων δὲ τούτων συνάγεται συμπερασματικῶς κατὰ τὴν διατύπωσι τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, τὴν συμπεριλαμβανομένην εἰς τὴν ἐν λόγῳ Μελέτη, ὅτι: «Τοῦτο καὶ θέλει ὁ ἐλεήμων καὶ βούλεται, ἵνα ὑπ' ἀλλήλων οἱ πάντες εὐεργετώμεθα καὶ ζῶντες καὶ μετὰ θάνατον»⁹.

δ) Εἰς τὴν Ριζάρειον Ἐκκ. Σχολή ἐδίδαξε **Ἠθική, Ποιμαντική, Ὀρθόδοξον ἱερά Κατήχησι, Λειτουργική, Ἱστορία καὶ Ἑρμηνεία τῆς Καινῆς Διαθήκης** καὶ δι' ἕκαστον τῶν διδασκομένων μαθημάτων συνέταξε ἴδιο σύγγραμμα πρὸς χρῆσι τῶν μαθητῶν τῆς Σχολῆς.

Τό 1897 ἐξέδωκε μέ ἔγκρισι τῆς Ἱερᾶς Συνόδου «**Μάθημα Χριστιανικῆς Ἠθικῆς πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς Ριζαρείου Σχολῆς**»¹⁰. Θέλων δὲ νά καταστήσῃ τό ἔργο τοῦτο «κοινόν ἀνάγνωσμα τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος», τό ἀνέπτυξε καὶ ὠλοκλήρωσε κατὰ τό τελευταῖον ἔτος τῆς ζωῆς του (¶1920) εἰς τὴν ἱερά Μονή Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης καὶ τό κατέλιπε ἀνέκδοτο ὑπὸ τόν τίτλο «**Χριστιανική Ἠθική τῆς Ὀρθοδόξου Ανατολικῆς Ἐκκλησίας**». Ἐξεδόθη τό 1965 ὑπὸ τοῦ τότε Ἀρχιμανδρίτου καὶ μετέπειτα Μητροπολίτου Παραμυθίας Τίτου Ματθαίου¹¹. Πρωτίστη καὶ ἀσφαλεστάτη πηγή τῆς χριστιανικῆς Ἠθικῆς εἶναι ἡ Θεία Ἀποκάλυψι, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ὁ ἔγγραφος καὶ ἄγραφος, ἐρμηνευόμενος κατὰ τό πνεῦμα τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, «ἥτις εἶναι ὁ ἄγρυπνος φύλαξ καὶ πιστός ἐρμηνευτής τοῦ θείου λόγου». Ὡς συμβουλευτικῆς πηγῆς ἔχει τά ἠθικά συγγράμματα τῶν ἁγίων Πατέρων. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν χριστιανική Ἠθική τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία κατὰ τόν Μεσαίωνα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασι τοῦ σχολαστικισμοῦ κατήντησε μία νεκρά περιπτωσιολογία (casuistique) καὶ περιέπεσε εἰς ὀλέθριον Ἰησουϊτισμό, καὶ τόν προτεσταντικό διαχωρισμό τῆς Ἠθικῆς ἀπὸ τὴν Δογματική, ἡ ὀρθόδοξος χριστιανική Ἠθική, πιστή στή μακροαίωνα καὶ πατερική παράδοσι της, ἀντλεῖ ἀπὸ τίς ἠθικῆς ἀρχῆς τοῦ Εὐαγγελίου σέ ἄρρηκτη ἐνότητα μετὰ τῆς Δογματικῆς.

Ἡ Πατερική Θεολογία διερμηνεύει τίς δογματικῆς καὶ ἠθικῆς ἀρχῆς τοῦ εὐαγγελίου. Ἡ «**Χριστιανική Ἠθική τῆς Ὀρθοδόξου Ανατολικῆς Ἐκκλησίας**», πού συνέταξε ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος, ἔχει ὡς ἔργο τὴν ἀνάπτυξι τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου εἰς σχέσιν πάντοτε μέ τὴν Δογματική. Γράφει: «Ἡ σχέσις τῆς ἠθικῆς πρὸς τὴν δογματικὴν εἶναι ἡ σχέσις τῆς θεωρίας πρὸς τὴν πράξιν... Ἡ ἠθική εἶναι ἡ ἐν τῷ χριστιανῷ εἰς ζῶσαν δύναμιν ἀναπτυχθεῖσα πίστις. Ἡ δογματικὴ γνωρίζει ἡμῖν τὰς δογματικὰς ἀληθείας καὶ τό ἔργον τῆς σωτηριώδους οικονομίας τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν πλήρωσιν τῶν θείων αὐτοῦ βουλῶν· ἡ δὲ ἠθική διδάσκει τί ἔνεκα τούτων ὀφείλει νά ποιῇ ὁ ἄνθρωπος πρὸς πραγμάτων τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἀπόκτησιν τοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ»¹². Παρατηρεῖ δὲ, ὅτι «θηρσκειά ἄνευ ἠθικῆς εἶναι ἐμπαιγμός θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων»¹³.

Τό σύγγραμμα ἔτυχε εὐμενοῦς ἀποδοχῆς ὑπὸ τῶν θεολογικῶν καὶ πανεπιστημιακῶν κύκλων. Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν τό ἔκριναν ὡς «μοναδικόν εἰς τὴν χριστιανικὴν Ὀρθόδοξον γραμματεῖαν».

Ἄλλ' ὁ ἄριστος ποιμένας ὑπῆρξε καὶ ἄριστος θεωρητικός τῆς Ποιμαντικῆς. Ἐδίδαξε ἐκ τῶν πρώτων συστηματικὰ τὴν Ποιμαντική καὶ ἐξέδωκε σύγγραμμα ὑπὸ τόν τίτλο «**Μάθημα Ποιμαντικῆς**» τό 1898 καλύπτων ἄλλο ἓνα κενό τῆς θεολογικῆς γραμματείας τῆς ἐποχῆς του. Εἰς αὐτό σκιαγραφεῖται τό πρότυπο τοῦ πνευματικοῦ ποιμένου καὶ διαγράφεται τό στάδιο τῆς Ποιμαντικῆς διακονίας του. Καὶ τό πρότυπο τοῦτο ἐνσαρκοῦται θαυμαστῶς εἰς τό πρόσωπό του

παρέχον εις τους ιεροσπουδαστές σπανιωτάτη έναρμόνισι πράξεως καί θεωρίας.

Τό 1899 εξέδωκε σύγγραμμα μέ πλουσιωτάτη θεολογική ύλη υπό τόν τίτλο «**Όρθόδοξος Ίερά Κατήχησις**» μέ τήν έγκρισι τής Ίεράς Συνόδου. Εΐναι έγχειρίδιο Δογματικής καί Ήθικης· διαιρείται εις τρία μέρη: α) τό δογματικό, β) τό ήθικό καί γ) τό ιεροτελεστικό. Τό Πολυμελές Συμβούλιο τής Σχολής έγνωμοδότησε υπέρ τής συνδρομής εις τήν έκτύπωσι τοῦ βιβλίου, «οῦ χρήζουσιν οὔ μόνον οἱ τής Σχολής ήμῶν μαθηταί, ἀλλά ἅπαντες οἱ τῶν σχολείων τής πατρίδος ήμῶν μαθηταί»¹⁴. Λέγεται ὅτι έβραβεύθη ἀπό τήν Θεολογική Σχολή τοῦ πανεπιστημίου τής Όξφόρδης.

Μέ έγκρισι τής Ίεράς Συνόδου χάριν τῶν μαθητῶν του καί τοῦ κλήρου εξέδωκε τό 1907 «**Ίερατικόν Έγκόλιον· ήτοι Α΄. Περί ιερωσύνης, Β΄. Περί τοῦ πρωτείου ἐν τῇ Ίεραρχίᾳ, Γ΄. Περί τῆς ισότητος ἐν τῇ Ίεραρχίᾳ**». Ἀπό τοῦ 1906 ἕως 1908 συνέτασσε «**Λειτουργική**».

Ἀντίτυπα τῶν συγγραμμάτων του διένεμε δωρεάν εις τούς μαθητές του, εις τούς καθηγητές καί τό προσωπικό τής Σχολής καί εις τά πνευματικά τέκνα του. Τό πολυμελές Συμβούλιο ἐξετίμησε, ὡς κατεγράφη εις τά Πρακτικά, «τόν πρός τήν Σχολήν ζήλον τοῦ Σεβασμιωτάτου Διευθυντοῦ, τήν ἀφοσίωσιν αὐτοῦ πρός αὐτήν καί τήν εὐδόκιμον ὑπηρεσίαν του, πρός δέ καί ὅτι ἄνευ ἰδίας ἀμοιβῆς διδάσκει μαθήματα ἐν τῇ Σχολῇ»¹⁵.

ε) Ὑπῆρξε φορεῦς, ἐρμηνευτής καί υπέρμαχος τής Όρθοδοξίας ὑφιστάμενος πάντα υπέρ αὐτῆς πόνο.

Έργῳ καί λόγῳ ἐδίδαξε ὅτι «ἡ Έκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἐστίν ἡ Μία, Ἁγία, Καθολική καί Ἀποστολική Έκκλησία, ἡ προωρισμένη ἀπό καταβολῆς κόσμου πρός σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων καί ἰδρυμένη ἵνα διαμείνῃ εις τόν αἰῶνα»¹⁶. Εἰς τόν κόσμο ἕνα μόνον ἐδημιουργήθη ἐνδιαίτημα διά τόν ἄνθρωπο, ἡ Έκκλησία τής Έδέμ μέ κεφαλή τόν Ίησοῦ Χριστό. «Τό ἀμάρτημα τοῦ Ἀδάμ ἐγένετο πρόξενον τῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐκτός τῆς Έκκλησίας χώρου. Ἐν τῷ κόσμῳ ἄρα δύο ὑφίστανται ἀπό τοῦ παραπτώματος τοῦ Ἀδάμ χῶροι. Ὁ τῆς Έκκλησίας καί ὁ ἐκτός τῆς Έκκλησίας»¹⁷. Ἡ Έκκλησία, ὡς αἰωνία, παρέμενε καί περιελάμβανε πάντοτε τούς ἀφοσιωμένους εις τόν Θεό καί ἀπεκδεχομένους τήν ἔλευσι τοῦ Σωτῆρος. «Ὁ Ίησοῦς Χριστός, ὡς κεφαλή τῆς Έκκλησίας τῆς ἐν Έδέμ, ἦν τό κέντρον τῆς Έκκλησίας τῶν Πατριαρχῶν, ἡ ὑπόθεσις τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου, τοῦ διά τύπων καί συμβόλων τήν Έκκλησίαν ὑποτυπώσαντος, καί ἔστι καί ἔσται ἡ κεφαλή τῆς Καινῆς Διαθήκης»¹⁸.

«Κατά τό ὀρθόδοξον πνεῦμα μία ὑπάρχει Έκκλησία· ἡ ὀρατή Έκκλησία τοῦ Χριστοῦ, ἐν ἣ ἀναγεννᾶται ὁ ἀπό τοῦ χώρου τῆς ἀμαρτίας ἐρχόμενος ἄνθρωπος καί ἐν αὐτῇ διαμένει ὁ τε ἅγιος καί ὁ ἀμαρτωλός»¹⁹.

«Οἱ διαμαρτυρόμενοι οἱ παραδεχόμενοι ἀόρατον Έκκλησίαν ἀποτελουμένην ὑπό ἐκλεκτῶν, οὔς μόνον ὁ Θεός οἶδε, πλανῶνται. Ἀόρατος Έκκλησία δέν δύναται νά ὑπάρξῃ, διότι οὐδέ ἀναμάρτητοι ὑπάρχουσιν, ἀφοῦ δέ οὐδεὶς ἀναμάρτητος, ποῦ εἰσιν οἱ ἐκλεκτοί; ... οἱ παραδεχόμενοι καί ἀόρατον τῶν ἐκλεκτῶν Έκκλησίαν ἀντιλέγουσι πρός τό ὀρθόν τῆς Έκκλησίας πνεῦμα, καθ' ὃ αὕτη εἶναι ἀδιαίρετος, τό μή χωρίζον τούς μή τελειωθέντας τῶν τετελειωμένων καί μή διακρίνον ἐκλεκτούς καί μή ἐκλεκτούς πρό τοῦ τέλους. Ἡ διάκρισις εἶναι ἔργον Θεῖον. Ὁ Θεός θέλει χωρίσει μόνον μετά θάνατον τούς δικαίους τῶν ἀμαρτωλῶν. Ὁ Χριστός, ὅπως ἐν τῇ ἐνσάρκῳ οἰκονομία Αὐτοῦ δέν ἀπεστρέφετο τούς ἀμαρτωλούς, οὔτε ἤδη ἀποστρέφεται αὐτούς, λυτρωθέντας ἤδη τῷ ἰδίῳ αἵματι. Ὁ Ίησοῦς δέχεται αὐτούς ὡς μέλη τῆς αὐτοῦ Έκκλησίας καί ἀναμένει μέχρι τελευταίας στιγμῆς τήν ἐπιστροφήν αὐτῶν»²⁰.

Εἰς τό πόνημά του «**Αἱ Οἰκουμενικαί Σύνοδοι τῆς τοῦ Χριστοῦ Έκκλησίας**» γράφει, ὅτι «ἰδιάζον προσόν τῶν ἱερῶν Συνόδων ἐστίν ἡ ἀναμαρτησία καί τό ἀλάθητον· διότι μόνον ἡ καθόλου Έκκλησία, ἥς πρόσωπον ἐπέχει ἡ Οἰκουμενική Σύνοδος, ἐστίν ἡ ἀλήθεια ἡ κατά τόν Ἀπόστολον Παῦλον <στῦλος καί ἐδραῖωμα τῆς ἀληθείας>» (Α΄ Τιμόθ. γ΄ 15)²¹.

«Ἡ Δυτική Έκκλησία εἰσήγαγε διά τοῦ ἀλαθήτου ἐν ἑαυτῇ τά σπέρματα τῆς ἀποκεντρώσεως· διότι ἐδίδαξε ἕκαστον ἀποδέχεσθαι τήν γνώμην ἐνός προσώπου. Εἰς τήν λυπηράν ταύτην κατάστασιν περιῆλθεν ἡ Έκκλησία τῶν Διαμαρτυρομένων, ἥτις ἀποσυντιθεμένη ὀλονέν προβαίνει γιγαντιαίους βήμασι εις τήν τελείαν ἀποσύνθεσιν»²². Καί συνεχίζει: «Μόνη δέ διαφορά μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν συστημάτων εἶναι ἡ ἐξῆξι: Ἐν μέν τῇ Δυτικῇ Έκκλησίᾳ, τό ἄτομον, ἦτοι ὁ Πάπας, συγκεντροῖ περί ἑαυτό πολλά βωβά καί ἀνελεύθερα πρόσωπα συμμορφούμενα ἐκάστοτε πρός τάς ἀρχάς καί τά φρονήματα τοῦ ἐπικαθημένου ἀτόμου. Ἐν δέ τῷ Προτεσταντισμῷ ἡ Έκκλησία

συνκεντρώθη περί τό ἄτομον. Ὅθεν ἡ Δυτική Ἐκκλησία εἶναι ἄτομον καί οὐδέν πλέον.... Ἐν μέν τῇ τῶν προτεσταντῶν ἕκαστον ἄτομον ἀποτελεῖ μίαν Ἐκκλησίαν, ἐν δέ τῇ Δυτικῇ ὅλην τήν Ἐκκλησίαν ἀποτελεῖ ἓν ἄτομον, οὐχί πάντοτε τό αὐτό, ἀλλ' ἀείποτε ἕτερον»²³.

Ἀπό τό 1895 - ἓν ἔτος μετά τήν ἀνάληψι τῆς διευθύνσεως τῆς Ριζαρείου Ἐκκ. Σχολῆς - ἐξεπόνθη «ἐπί τῇ βάσει τῶν ἱστορικῶν γεγονότων μετά ἱστορικῆς ἀκριβείας καί ἀμεροληψίας» δίτομον **«Μελέτη Ἱστορική περί τῶν αἰτίων τοῦ σχίσματος, περί τῆς διαιωνίσεως αὐτοῦ καί περί τοῦ δυνατοῦ ἢ ἀδυνατοῦ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, τῆς Ἀνατολικῆς καί Δυτικῆς»**. Μέγα μέρος τοῦ πρώτου τόμου ἐδημοσίευσε εἰς τόν «Ἱερόν Σύνδεσμον» τό αὐτό ἔτος καί πλήρη τόν ἐξέδωκε τό 1911 μέ δαπάνες τοῦ Μοναχοῦ Παναρέτου, Κρητός Ἀγιογράφου τῆς Ἱερᾶς Σκήτης Κausοκαλυβίων τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἀφιερωμένο «τῇ Ὑπεραγία Δεσποίνῃ ἡμῶν Θεοτόκῳ καί Ἀειπαρθένῳ Μαρίᾳ, τῇ κραταιᾷ σκέπῃ καί προστασίᾳ τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἄθω καί πάντων τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν». Ὁ δεύτερος τόμος ἐξεδόθη τό 1912 μέ δαπάνες τοῦ ἰδίου καί «ἀφιερῶνται τῇ ἀληθείᾳ τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας». Ὅπως γράφει εἰς τόν πρόλογον αὐτοῦ, εἰς τήν συγγραφή τῆς μελέτης τόν ἐκίνησε πρῶτον ἡ ἔκδοσι τῶν παπικῶν ἐγκυκλίων, διά τῶν ὁποίων οἱ Πάπαι προσκαλοῦν ἐκάστοτε τήν Ἀνατολικήν Ἐκκλησίαν εἰς ἀναγνώρισι τοῦ πρωτείου τοῦ μόνου διαδόχου τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου καί εἰς ἔνωσι μετά τῆς Δυτικῆς διά τελείας ὑποταγῆς, καί δεύτερον «ἡ τῶν δικαίων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καταπάτησις, ἡ τῆς ἀληθείας παραχάραξις καί αἱ ποικίλαι προσβολαί αἱ ἐκάστοτε κατ' αὐτῆς ἐκτοξευόμεναι ὑπό τῶν φανατικῶν παπικῶν»²⁴. Καί συμπερασματικῶς καταλήγει: «Ἐάν τις ἐρευνήσῃ τά αἴτια ὄλων τῶν ἐρίδων καί τῶν σχισμάτων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἀπό τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν ἐσχάτων, θέλει εὑρεῖ πρῶτον αἴτιον κινῶν τά ἄλλα αἴτια τήν ἀρχήν τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα. Τό ζήτημα τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα εἶναι κυρίως εἰπεῖν τό ζήτημα τοῦ σχίσματος»²⁵.

Εἰς τά πρακτικά τοῦ πολυμελοῦς Συμβουλίου (22.11.1903) ὑπάρχει ἀναφορά τοῦ νέου πονήματός του **«Ἡ Ἱερά τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας παράδοσις»** πρὸς καταπολέμησι τῶν διδασκαλιῶν τοῦ Προτεσταντισμοῦ. Ἡ ἱερά Παράδοσις ὀνομάζεται ὑπ' αὐτοῦ «τό μυστικόν, τό ἄγραφον τεῦχος τοῦ Εὐαγγελίου, το ἀδημοσίευτον» καί θεωρεῖται ἀναγκαιοτάτη πρὸς σωτηρία. Πρὸς ὑπερασπισμόν τῆς ἀληθείας τῆς προσβαλλομένης ὑπό τῶν προτεσταντῶν τῶν ἀρνούμενων τήν ἄγραφον ἱεράν παράδοσιν καί τήν ὀρατὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ ἐκδίδει τό 1913 δύο Μελέτες: Α' **«Περὶ τῆς Μιᾶς Ἁγίας, Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας»**, Β' **«Περὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως»**, εἰς ἓν τεῦχος. Εἰς τόν πρόλογον ἀναφέρει καί ὅσες μελέτες εἶχε ἐκδώσει ἤδη πρὸς τόν αὐτό σκοπό. Ἐπειδὴ οἱ προτεστάνται, γράφει, «περιέρχονται γῆν καί θάλασσαν, ὅπως ποιήσωμεν ἓνα προσήλυτον καί πολλούς εἰς τήν ἑαυτῶν πλάνην σύρουσι, διά τοῦτο ἀνελάβομεν νά ἀποκρούσωμεν αὐτούς ἀνασκευάζοντες ἅπαντα τά ἐπιχειρήματα αὐτῶν, ἐλέγχοντες τὰς πλάνας αὐτῶν καί ὑποστηρίζοντες τὰς προσβαλλομένας ἀληθείας δι' ἱστορικῶν μαρτυριῶν καί λογικῶν ἐπιχειρημάτων· πρὸς τόν σκοπόν τοῦτον ἐγράψαμεν τὰς ἐφεξῆς Μελέτας: Α. Περὶ Ἐκκλησίας. Β. Περὶ Ἱερᾶς Παραδόσεως. Γ. Περὶ Μυστηρίων. Δ. Περὶ τῆς Μητρὸς τοῦ Κυρίου. Ε. Περὶ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. ΣΤ. Περὶ τῶν Ἁγίων τοῦ Θεοῦ. Ζ. Περὶ τῶν ἁγίων Εἰκόνων. Η. Περὶ τῶν ἁγίων λειψάνων. Θ. Περὶ ἱερῶν μνημοσύνων. Ι. Περὶ κηροῦ μελίσεως καί ἐλαίου ὡς προσφορᾶς καί περὶ θυμιάματος. ΙΑ. Περὶ νηστειῶν. ΙΒ. Περὶ τῆς ἀφιερώσεως τῷ Θεῷ ὁσίων παρθένων καί περὶ μονῶν καί μοναχικοῦ βίου».

«Περὶ Ἐκκλησίας» εἶναι ἡ τελευταία του μελέτη. Τήν ἐξεπόνθη εἰς τήν Ἱερά Μονή Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης τήν 1ην Ἰουλίου 1919 καί ἐδημοσιεύθη εἰς τόν πανηγυρικό τόμο τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς ἐπὶ τῇ ἐβδομηκονταπενταετηρίδι αὐτῆς²⁶.

Διά τήν Ἐκκλησίαν ἐξεπόνθη ὅλο τό μεγαλειῶδες, θεολογικό ἔργο του, διότι, ὡς ἐφρόνει καί ἔγραφε εἰς τό **«Μάθημα Ποιμαντικῆς»** σ. 120: «Κύριος σκοπός τῆς Θεολογίας εἶναι ἡ ὠφέλεια καί ἡ προαγωγή τῆς Ἐκκλησίας, δι' ἣ καί εἰς ἓν ὅλον σύστημα ἤχθη καί ἐπιστήμην ἰδίαν ἀπετέλεσεν· ἐάν μὴ σκοπόν τοιοῦτον προϋτίθετο ἡ Θεολογία, ἄσκοπος θὰ ἦτο ἡ συστηματοποίησις καί ἡ εἰς ἰδίαν ἐπιστήμην ἀγωγή ταύτης».

Χάριν τῆς Ἐκκλησίας ὀραματίζετο τήν ἴδρυσι μιᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς πρὸς τήν πόλιν τῆς Αἰγίνης «ἐκ τῆς ὁποίας νά ἐξέρχωνται κήρυκες τοῦ θεοῦ λόγου, πλήρεις ζήλου καί θείας ἀγάπης, μέ τελείαν αὐταπάρνησιν, ὅπως ἐργασθῶσιν ὑπέρ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καί προσφέρωσιν

ἐαυτοῦς θυσίαν ἐπὶ τοῦ θεοῦ βωμοῦ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ. Εὐχεσθε τῷ Θεῷ, ὅπως πληρώση τοὺς πόθους μου ὑπὲρ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ καλοῦ τῆς ἀνθρωπότητος», ἔγραφε εἰς τὰ πνευματικά τέκνα του.

Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἦταν τὸ κίνητρο πάντων τῶν ἔργων του καὶ ἡ δόξα Αὐτοῦ ὁ ἐπιτευχθεὶς σκοπὸς τῆς ζωῆς του. Κατ' ἐξοχὴν ἔκφρασι ἀγάπης εἶναι τὸ ὑμνογραφικὸ ἔργο του· ἐξέχεε τὴν καρδίαν του εἰς ὕμνους, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπηρτίσθη τὸ «**Θεοτοκάριον**» (1907²) καὶ τὸ «**Τριαδικόν**» (1909). Ἐνέτεινε εἰς μέτρα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ποιήσεως τὸ «**Ψαλτήριον**» (1908) καὶ τὸ «**Κεκραγάριον**» τοῦ Ἱεροῦ Αὐγουστίνου σέ μετάφρασι τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως (1910) καὶ ἐξέδωκε «**Προσευχητάριον κατανυκτικόν**» (1913²).

Ἄν καὶ «ἄφροντις εἰς τὰ τοῦ φημισμοῦ» αὐτοῦ, ἐν τούτοις τὰ συγγράμματά του ἔτυχον ἐπαινετῆς ἀποδοχῆς ὑπὸ Πατριαρχῶν, τῆς Διοικούσης Ἐκκλησίας, λογίων Κληρικῶν καὶ Μοναχῶν, Καθηγητῶν Πανεπιστημίου, Θεολόγων καὶ τῆς Κοινότητος τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Ὁ ἀμερόληπτος μελετητὴς αὐτῶν διαπιστώνει τὴν ἀρτία, θεολογικὴ συγκρότησί του, τὴ νηφάλια ἔρευνα τῶν δεδομένων τῆς ἐπιστήμης καὶ τὴν εὐρύτητα τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεών του, τὴν κατὰ Χριστὸν φιλοσοφία ὑπὸ τῷ φῶς τῆς θείας Ἀποκαλύψεως, τὴν εὐκρίνεια καὶ καθαρότητα τῶν ἐννοιῶν, τὸ βάθος καὶ τὴν λεπτότητα τῶν στοχασμῶν. Ὡς πρὸς τὴν μορφή, τὴν ἀρίστη χρῆσι τοῦ λόγου καὶ καλλιπέπεια. Ὡς πρὸς τὸ ὕφος δέ, τὴν ἱεροπρέπεια, τὴν εὐγένεια τῆς χάριτος καὶ τὴν ἀπλότητα τῆς χριστιανικῆς σοφίας. Ἀληθῶς στὰ συγγράμματά του διαφαίνεται ἡ ὡραιότης τῆς θείας εἰκόνας, πού διέσωσε ὁ ἱερός συγγραφεὺς, διαγράφεται ἡ ἀγιότης του καὶ μαρτυρεῖται ἡ κοινωνία τοῦ Θεοῦ, ὡς οὐσία τῆς Θεολογίας.

Ὁ λόγιος Μοναχὸς Θεόκλητος Διονυσιάτης, γράφει περὶ αὐτῶν: «Στίς ἀξιόλογες συγγραφές τοῦ Θεοσόφου πατέρα μας ἀντανακλᾶται ὁ ὀρθόδοξος θεολόγος, ὁ δόκιμος συγγραφεὺς, ὁ πολυμαθὴς λόγιος, ὁ εὐσυνείδητος ἐπιστήμων, ὁ ποιμένας ὁ καλός, ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος, ὁ φωτεινὸς νοῦς, ὁ ἔμπειρος διδάσκαλος, ἡ ἀγιασμένη ψυχὴ, ὁ τέλειος χριστιανός, ὁ Ἅγιος τῆς Ἐκκλησίας»²⁷.

Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως εἶναι ὁ ἐκφραστὴς καὶ συνεχιστὴς τῆς Πατερικῆς Θεολογίας, τὴν ὁποία ἐκ νεότητός του ἐμελετοῦσε καὶ ἡ ὁποία θεμελιώνει καὶ διαπνέει τὴν Θεολογία του. Στὰ πατερικά συγγράμματα προστίθενται τὰ συγγράμματά του. Ὁ καθηγητὴς καὶ μαθητὴς Αὐτοῦ διατελέσας Παν. Ι. Μπρατσιώτης γράφει: «Πράγματι ὁ μακαριστὸς καὶ ἅγιος ἐκεῖνος Ἱεράρχης ἀνεδείχθη... ἀξιόμιμος συνεχιστὴς τῆς Ἑλληνικῆς Πατερικῆς παραδόσεως, ἄριστα οὐ μόνον θεωρίαν καὶ πρᾶξιν καὶ Ἑλληνικὴν καὶ Χριστιανικὴν σοφίαν συνδυάσας, ἀλλὰ καὶ ἀγάπην θερμὴν πρὸς τὰ γράμματα μετὰ ζωηρᾶς πρὸς τὴν ἱεράν ἡσυχίαν καὶ ἄσκησιν ροπῆς»²⁸. Θεολογοῦσε μέ τίς πνευματικὲς προϋποθέσεις τῶν Πατέρων· μέ ταπεινώσει, καθαρότητα, προσευχὴ καὶ θεῖο φωτισμό. Ἀποκαλυπτικοὶ τούτων εἶναι οἱ κάτωθι λόγοι του πρὸς πνευματικά τέκνα του:

«Ἦδη προτίθημι νά συντάξω ὅσους δυνηθῶ ὕμνους καὶ ὠδὰς εἰς τὸν ἐν Τριάδι Θεόν, τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ἐπιθυμῶ νά παρακαλέσητε τὴν Κυρίαν Θεοτόκον νά μεσιτεύσῃ πρὸς τὸν Κύριον, ἵνα μοι ἀποστείλῃ ἀκτίνα τοῦ θεοῦ φωτός καὶ φωτισθῶ καὶ δυνηθῶ ν' ἀναλάβω καὶ φέρω εἰς ἀγαθὸν πέρας τὸ ὁποῖον προτίθημι σπουδαιότατον ἔργον. Τὰ ἔργα μου ταῦτα θά ᾧσιν ἡ περιουσία μου καὶ ἡ περιουσία σας».

Ἐξ αὐτῶν ἐμπνευσθεὶς ὁ μακαριστὸς Ὑμνογράφος τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης εἰς οἶκο τῶν πρὸς τιμὴν Αὐτοῦ χαιρετισμῶν γράφει:

«Μέγας ἐν Ἱεράρχαις καὶ σοφοῖς διδασκάλοις ὡς μύστης ταπεινώσεως ὄφθης· διόπερ ὡς κλῆρον πατρικόν τάς σάς θεογράφους δέλτους κατέλιπες τῇ Ἐκκλησίᾳ, Ἄγιε...».

¹ Βλ. σύγχρονη ἔκδοσι τῆς μελέτης: Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, Περὶ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ, ἐκδ. Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθήναι 1991, σ. 21.

² Αὐτόθι, σ. 167.

³ Πρακτικά πολυμελοῦς Συμβουλίου, Συνεδρίασις 9ης Ὀκτωβρίου 1900, σ. 244.

⁴ Π. Ι. Μπρατσιώτου, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ, Ὁ Πενταπόλεως Νεκτάριος ὡς λόγιος ἱεράρχης, Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας, σ. 239.

⁵ Αὐτόθι.

⁶ Νεκταρίου Κεφαλαῖ, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, Εὐαγγελικὴ Ἱστορία, ἐκδ. «Ἅγιος Νικόδημος», Ἀθήναι 1978, σ. 5.

⁷ Ἁγίου Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, Μελέτη περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ περὶ τῶν ἱερῶν

-
- 8 Μνημοσύνων, έκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 9.
- 9 Αυτόθι, σ. 9.
- 10 Ιωάννου Δαμασκηνού, Περί τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων, ιε, Migne PG 95, 261 Β.
- 11 Βλ. σύγχρονη έκδοσι τοῦ ἐγχειριδίου: Νεκταρίου Κεφαλά, Μητροπολίτου Πενταπόλεως καὶ Διευθυντοῦ Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς, Μάθημα χριστιανικῆς Ἠθικῆς πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, έκδ. Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθήναι 1992.
- 12 Βλ. Νεκταρίου Κεφαλά, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, Χριστιανικὴ Ἠθικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, (έκδοσις δευτέρα μεγάλως ἀνεπτυγμένη), ἐπιμελεία Ἀρχιμανδρίτου Τίτου Ματθαϊάκη, Ἀθήναι 1965.
- 13 Συμπεριελήφθη ὑπὸ τοῦ μακαριστοῦ Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας μετὰ Α. Τῆς Θείας Λειτουργίας τοῦ Ἁγίου καὶ ἐνδόξου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου, Β. Τῆς Ἱστορικῆς Μελέτης περὶ τῶν διατεταγμένων νηστειῶν, καὶ Γ. Τῆς περὶ ὄρκου Μελέτης, τῶν ἐπιμελεία αὐτοῦ ἐκδοθέντων εἰς ἓν τόμον ὑπὸ τὸν τίτλο: Νεκταρίου Κεφαλά, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, Θεολογικαὶ Μελέται, ἐπιμελεία Τίτου Ματθαϊάκη, Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας, δευτέρα έκδοσις, Ἀθήναι 1990.
- 14 Αυτόθι, σ. 90
- 15 Αυτόθι, σ. 95
- 16 Πρακτικὰ πολυμελοῦς Συμβουλίου, Συνεδρίασις 21ης Δεκεμβρίου 1898, σ. 141-142.
- 17 Πρακτικὰ πολυμελοῦς Συμβουλίου, Συνεδρίασις 29ης Νοεμβρίου 1897, σ. 82.
- 18 Νεκταρίου Κεφαλά, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, Μελέται δύο, Α. Περί τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, Β. Περί τῆς ἱεραῆς Παραδόσεως, έκδ. Νεκταρίου Παναγοπούλου, Ἀθήναι 1987², σ. 15.
- 19 Αυτόθι, σ. 20.
- 20 Αυτόθι, σ. 15.
- 21 Αυτόθι, σ. 21.
- 22 Αυτόθι.
- 23 Νεκταρίου Κεφαλά, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, Α' Αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Β' Μελέτη περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων, έκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 69.
- 24 Αυτόθι, σ. 72.
- 25 Αυτόθι, σ. 73.
- 26 Νεκταρίου Κεφαλά, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, Μελέτη Ἱστορικὴ περὶ τῶν αἰτίων τοῦ σχίσματος, ἐν Ἀθήναις 1912, τ. 2, 7.
- 27 Αυτόθι, σ. 8.
- 28 Μητροπολίτου Πενταπόλεως Νεκταρίου, Περί Ἐκκλησίας, Ἑβδομηκονταπενταετηρὶς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς, 1844-1919, ἐν Ἀθήναις 1920, σ. 334-349.
- 29 Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος Αἰγίνης ὁ Θαυματουργός, έκδ. «Ὁρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1979, σ. 290.
- 30 Π. Ἰ. Μπρατσιώτου, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ, Ὁ Πενταπόλεως Νεκτᾶριος ὡς λόγιος Ἱεράρχης, Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, Μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας, σ. 241.